

Шийка С.В.

*кандидат філологічних наук, старший викладач,
Національний університет водного господарства
та природокористування*

**ФАКТОРИ ВЕЛИЧИНИ ТА СУСПІЛЬНОЇ ЗНАЧИМОСТІ
РЕАЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ У МІКРОТОПОНІМІЇ**

Власні назви – це продукт людського розуму. Їхнє призначення полягає в тому, щоб називати, ідентифікувати, виділяти, індивідуалізувати конкретні об'єкти, які існують у дійсності або в свідомості людини, диференціювати від інших природних реалій [6, с. 15, 48]. Значна частина власних назв ландшафтного простору тісно пов'язана з апелятивами, особливо з географічними термінами, що виступають у ролі їхньої мотиваційної бази. Ієрархію топонімної лексичної сфери за об'ємом і ступенем ономастичності власних імен можна представити у вигляді багат шарової піраміди: апелятивна лексика (нижній шар), мікротопоніми, власне топоніми (мезотопоніми), макротопоніми [5, с. 11; 6, с. 46]. Звичайно, поділ цей досить умовний і залежить, насамперед, від “кількісних і якісних критеріїв виділення” [7, с. 165] топонімів. З'ясуємо мотиви належності деяких власних географічних назв природних об'єктів Рівненщини, взятих із праць Я. О. Пури [3; 4], а також записаних автором особисто, до класу мікротопонімів за характерними ознаками їхньої величини (розмірів) та суспільної значимості (ролі в житті людини) [7, с. 165].

В ономастиці мікротопонімію визначають як сукупність назв невеликих географічних об'єктів, таких як річки, болота, гаї, луки, поля, дороги, вулиці і т. п., враховуючи при цьому абсолютні розміри топооб'єктів [5, с. 16]. До мікротопонімів відносять мікрогідроніми, мікроойконіми, мікроороніми, назви урочищ, господарських угідь тощо [1, с. 51]. Назви невеликих за розміром місць забудов, поселень, хуторів – це мікротопоніми. Із часом деякі мікрооб'єкти можуть зменшуватися, або взагалі зникати. Така ж доля очікує і їхні найменування. Протягом останніх десятиліть перестали існувати хутори й невеликі поселення: Бірок (Судобичі Дбн), Галівка (Точевики Ос), Гребелька (Будераж Зд), Залісся (Буща Зд), Лісовики (Мала Мощаниця Зд), Міжгори (Збитин Дбн), Підліски (Карпилівка Рв) та ін., залишивши свої назви тільки в

пам'яті жителів сусідніх сіл. Інші ж, навпаки, розростаються, підвищується їхня роль у житті людини, стають відомими широкому загалу, суспільно значимими (важливими). Фаза мікроойконімії для таких найменувань проміжна на шляху від загальних назв до ойконімів. Так з'явилися назви населених пунктів Дубенського району: Буща (колишній хутір с. Мартинівка), Замчисько, Носовиця (колишні хутори с. Стара Носовиця), Клинци (Волиця-Збитинська; колишній хутір с. Збитин), Клюки (колишній хутір с. Судобичі), Лебедянка (колишній хутір с. Бортниця), Малі Загірці (колишній хутір с. Великі Загірці) тощо.

До мікротопонімів належать назви невеликих річок. Варто зауважити, що сучасна річкова сітка області дуже густа. Загалом нараховано більше 1200 невеликих водотоків і 171 річка довжиною понад 10 км. Знову ж критерій величини, протяжності тут умовний. Деякі вчені до мікротопонімів відносять імена річок коротших за 50 км [5, с. 9]. Згідно з цим, до макротопонімів (гідронімів) краю належать назви великих і суспільно значимих водних артерій: Горинь, Іква, Прип'ять, Стир, Случ. Інші річки – притоки зазначених. Їхні найменування відносимо до мікротопонімів. Звичайно, інтерес ономастів до дослідження мікропотамонімів не такий великий, порівняно з назвами значніших за протяжністю річок, потоків. С. О. Вербич, погоджуючись із думкою М. Ф. Сумцова зазначає, що це явище зумовлене поширеним уявленням про те, що так званий ступінь стійкості власних географічних назв залежить від величини топооб'єкта, тобто давнішими, а отже, цікавішими з погляду історично-лінгвістичного аналізу є найменування великих річок [1, с. 51]. Тільки частково можна погодитися з таким твердженням, аналізуючи мікропотамоніми досліджуваної території. Унаслідок осідлості населення, невеликої міграції, незначних іншомовних впливів тут залишилися архаїчні, самотутні, народні назви водотоків, які зберігають інформацію про минуле й сьогодення краю і є важливим джерелом вивчення діалектної та літературної мови. Окремі назви річок засвідчено тільки в одному населеному пункті, або його частині, наприклад: Дóбка (Лінчин Бр), Лазня́ (Немовичі Ср), Мачу́ла (Листвин Дбн), Облу́чка (Кідри Вл), Остру́га (Остріїв Мл), Потáшня (Адамівка Бр) та ін. Деякі відомі мешканцям декількох поселень, районів: Перéспа (Балашівка, Бистричі Бр), Тиші́ця (Злазне Кс, Тишиця Бр, Ярославичі Мл), Фóса (Голубне Бр, Пісків

Кс, Стадники Ос, Тушебин Мл), Бобёр (Бр, Ср), Коноплянка (Мл, Рв), Ставі (Кр, Бр) тощо. Іноді гідрооб'єкт має як лексичні, так і фонетичні варіанти назв: Бістириця (Піщанка; Аршичин Мл), Вільхова (Ольхова; Деражне Кс), Гайка (Горобіця; Залужжя Дбн), Струга (Струги, Струго; Дібрівськ Зр) та ін.

Відбиття особливостей величини та частково суспільної значимості знаходимо в словотвірній структурі мікротопонімів. Характерні для мовлення регіону ономастичні лексеми, утворені суфіксальним способом: Вербінка (криниця; Зелень Дбр), Вуличка (куток села; Богуші Бр), Горіще (ліс; Соснове Бр), Дубочки (луг; Блажове Рк), Лісок (хутір; Повча Дбн) та ін. Багато мікротопонімів існує у вигляді двослівних ономастичних синтаксем. Утворені вони шляхом лексикалізації та онімізації словосполучень, в яких опорним компонентом виступає місцевий мікротопонім, а атрибутивним означенням – прикметник, що вказує на розмір об'єкта, наприклад: Велика Пóросля (ліс; Кухче Зр), Велике Лядо (урочище; Ясногірка Ср), Великий Бéрег (вигін; Турковичі Дбн), Корóтке Пóле (поле; Жобрин Рв), Малéньке Озéрце (озеро; Бечаль Кс), Малій Вігін (пасовище; Звіздівка Кс), Ширóка Річка (річка; Дорогобуж Гщ).

Н. В. Подольська, формулюючи визначення терміна мікротопонім, має на увазі “власне ім'я (частіше) природного фізико-географічного об'єкта, (рідше) створеного людиною, яке має вузьку сферу використання: функціонує в межах тільки мікротериторії, відоме вузькому колу людей, які живуть поблизу іменованого мікрооб'єкта” [2, с. 83], зовсім нічого не згадує про референтні особливості (величину, розміри) позначуваного. З цього приводу звернемо увагу на іменування деяких об'єктів, що відбувається “за зразком”, шляхом штучного перенесення назв об'єктів віддаленої території як певний символ, як результат наслідування відомих, яскравих назв. Величина й суспільна значимість місцевої реалії при цьому враховується тільки опосередковано, в порівнянні. До таких трансмікротопонімів-близнюків регіону належать власні назви: Кавказ – вулиця, з дещо підвищеним, ніби “кавказьким” рельєфом (Здовбиця Зд); стара дільниця, названа за образним уподібненням до рельєфу Кавказьких гір (Острог); [капказ] віддалена дільниця з образною подобою рельєфу Кавказу (Вельбівно Ос); Карпати – висота, образно названа за подобою Карпатських гір (Вири Ср, Острог).

Інколи фактор суспільної значимості, особливої ролі топореалії в житті людини, домінує над геометричними параметрами. Тоді дуже малий місцевий об'єкт одержує власну назву, яка відноситься до мікротопонімів. Для прикладу наведемо такі меморіальні позначення: Дуб-патріарх – дуб в урочищі Юзефінська дача між селами Глинне та Березове Рк, найстаріший в Україні; Тарасова Криничка – криниця, де, як свідчать легенди, побував під час своєї мандрівки волинською землею Т. Г. Шевченко (Верба Дбн); Фігура – культова споруда, камінна статуя (Малі Сади Дбн).

Взаємопов'язані фактори величини й суспільної значимості територіальних мікрооб'єктів впливають на формування мікротопонімної системи назв та відбиваються в семантиці онімів.

Скорочення назв районів: Бр – Березнівський, Вл – Володимирецький, Гщ – Гощанський, Дбн – Дубенський, Дбр – Дубровицький, Зр – Зарічненський, Зд – Здолбунівський, Кр – Корецький, Кс – Костопільський, Мл – Млинівський, Ос – Острозький, Рв – Ровенський, Рк – Рокитнівський, Ср – Сарненський.

Список використаних джерел:

1. Вербич С. О. Етимологічні студії з подільської мікротопонімії / С. О. Вербич // Студії з ономастики та етимології. 2011–2012 / [Відп. ред. О. П. Карпенко, В. П. Шульгач]. – К. : Кий, 2012. – С. 51–60.
2. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. 2-е изд., перераб. и доп. / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1988. – 192 с.
3. Пура Я. О. Край наш у назвах / Я. О. Пура. – Рівне, 1991–2002. – Ч. 1–4.
4. Пура Я. О. Походження назв територіальних мікрооб'єктів Рівненщини / Я. О. Пура. – Рівне, 1990. – Т. 1. – 206 с.
5. Самарова М. А. Наименование топообъектов Верхней Чепцы : [монографія] / М. А. Самарова. – Ижевск : Удмуртский университет, 2010. – 305 с.
6. Скляренко О., Скляренко О. Типологічна ономастика : [монографія] : у 5 кн. Книга перша : Лексико-семантичні особливості онімного простору / Олексій Скляренко, Ольга Скляренко. – Одеса : Астропринт, 2012. – 416 с.
7. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 366 с.